

DOSYA NO: 212

Dr. Ensar KÜÇÜKALTAN¹ | UGSAM Afrika Araştırmaları Direktörü | ARALIK 2022

AFRİKA'DA ASYA ETKİSİ – AFRO-ASYALILAR VE UGANDA ÖRNEĞİ

Ulus devletlerin kuruluşu ile ortaya çıkan yeni sınırların, homojen yapıları kapsadığı varsayımı üzerinden yapılan kimlik inşası süreçleri farklı ülkelerde farklı şekilde yaşanmıştır. Meselenin Afrika'ya bakan yönü elbette Avrupa ile kıyaslanmayacak şekilde ilerleyen dönemleri kapsamaktadır. Kıta ülkelerinin, "ulus devletlerin" sömürge yönetimlerinden bağımsızlıklarını almaları ile başlayan dönem, yeni kurulan devletlerin kuruluş sancılarının ulus inşası zorlukları ile karıştığı zor zamanların başlangıcı olarak nitelendirilebilir.

Sosyolojik faktörlerin göz önüne alınmadığı yeni sınırların oluşturduğu pek çok sorun, ekonomik anlamda zaten zorlanan ülkelerin aynı zamanda etnik temelli problemlerle de baş etmesi gerekliliğini beraberinde getirmiştir. Yüzlerce farklı dilin ve kabilenin aynı ülke sınırları içerisinde yaşaması, yeni yönetimlerin homojen toplum oluşturma çabalarının önünde engel oluşturmuştur. Pan-Afrika düşüncesi ile etnik temelli ayrımların sonlandırılması ihtimali düşünülse de böylesine büyük bir idealin gerçekleşmesinin zorluğu bu çabaların işe yaramamasının nedenlerinden biri olmuştur. Örneğin Burkina Faso'da Mossi kabilesinin baskın durumu, kendisi de bir Mossi olan Thomas Sankara tarafından değiştirilmek istenmiş ve Burkinabe kimliği

¹ UGSAM Afrika Araştırmaları Direktörü

öne çıkarılmıştır. Ulus inşası kapsamındaki bu adım, kültürel ve siyasi alandaki birçok reformla desteklenmiştir. Benzer hamleleri diğer Afrika ülkelerinde de görmek mümkündür.

Ulus inşası süreci, etnik anlamda farklı ortak bölge insanlarını birleştirme amacı güderken, kıtadaki kıta dışı yerleşim dinamikleri; yani hem etnik olarak farklı hem de "bölge insanı olmayanların" konumu da tartışmaya açılmıştır. Bilindiği üzere sömürge döneminin bitişini müjdeleyen bağımsızlıklar sonrasında kıtada beyaz yerleşimcilerin varlığı sürmüştür. Bazı ülkelerde ellerinde bulundurdukları toprakların kamulaştırılması sonucu dönmek zorunda kalan beyaz azınlıklar olduğu bilinmekte. Dönenlerin aksine, yeni bağımsız devletlerin kalmalarına izin verdiği pek çok "yabancı" da kıta ülkelerindeki yaşamlarına devam etmişlerdir.

Avrupa ülkelerinin vatandaşları geçmişin izleri kapsamında daha farklı değerlendirilirken, kıtanın farklı bölgelerinde bulunan Hint, Arap gibi etnik kimliklere sahip insanlar ise nispeten daha az göze batmıştır. Nitekim bağımsızlıklar sonrasında çifte vatandaşlığı bulunan kişiler de her iki ülkede dönemsel olarak bulunmaktadır.

Bölge dışı orijinli insanların pek çok alanda aktif bir şekilde bulunması, özellikle ekonomik alanda buldukları ülkeye katkı vermeleri olumlu izler bırakmıştır. Bu kapsamda Uganda'nın dönüşümünde farklılıkların oluşturduğu etkinin incelenmesi, küçük ölçekli bir veri olmasıyla beraber diğer ülkelerin gelişimine dair de kayda değer ipuçları verebilir.

Uganda Siyasi Tarihi

Uganda, Winston Churchill'in 1907'deki ziyaretinde "Afrika'nın İncisi", "Kara Kıtanın Kalbi" olarak tanımladığı, Doğu Afrika'da Nil Havzası'nda yer alan ülkelerden biridir (Lubega, 2016). İsmi içinde bulundurduğu Buganda Krallığı'ndan alan ve Victoria Gölü'ne geniş bir kıyısı olan ülke, farklılıkları bir arada barındırması ve turistik ziyaretlerde sıkça tercih edilen bir yere dönüşmesi sebebiyle bilinirliğini gittikçe artırmaktadır. Güney Uganda'dan geçen Ekvator çizgisi turistik ilgiyi daha da ön plana çıkarmaktadır. Bölgeden çekilen İngilizlerden 1962 yılında bağımsızlığını kazanan ve yeni bir ülke olarak dönemin zorluklarını yaşayan Uganda, belli zaman aralıklarındaki siyasi krizlerden (ayrılıkçı hareketler, askeri müdahaleler) derin etkilenmiş ve sahip olduğu genç nüfus ve doğal kaynaklara yönelik potansiyelini yeteri kadar kullanamamıştır. Ülkenin kuzeyindeki siyasi karışıklıkların silahlı şiddete dönüşmesi, Ruanda'daki krizin Uganda'da da etkisini göstermesi gibi nedenler, ülkenin daha çok iç sorunlarla boğuşmasına ve enerjisini genellikle siyasi krizleri çözmeye harcamasına neden olmuştur.

1860 yılından başlayarak bölgeye gelen kâşifler Uganda'nın en iç noktalarına kadar giderken, aynı tarihlerde gelen misyonerler ise Uganda'nın hızla Hristiyanlaşmasını sağlamışlardır. Bu ziyaretlerin sonucu olarak değerlendirebileceğimiz Kenya demiryolu bağlantısının yapılması sömürge faaliyetleri için büyük önem taşıyan bir adım olmuş ve bölge İngilizlerin olduğu Kenya ile raylar üzerinden birleştirilmiştir. Uganda resmi olarak 1894 yılında Britanya Krallığı'nın yönetimi altına girmiştir. Bu tarihten sonra bölge, Londra'da bulunan

Koloni Ofisi tarafından atanan vali tarafından yönetilmiştir. Kenya ve Zanzibar ile beraber Uganda'nın da İngilizlerin elinde olması bölgede bulunan Alman güçleri için bir baskı unsuru olmuş, nitekim ilerleyen süreçte bölgenin tamamında yalnızca İngiliz yönetimi görülmüştür. 1950'li yıllara gelindiğinde İngilizlerin sömürge yönetimi ile bölge halkı arasındaki iletişim oldukça kötü bir seviyeye gelmiştir. İngilizlerin oluşturmaya çalıştığı ulus devlet sistemi, farklı kabilelerin ve sosyal yapının dikkate alınmamasının etkisiyle başarısız olmuştur.

Kıtanın pek çok yerinde artan bağımsızlık hareketleri Uganda da görülmeye başladığında halk siyasi olarak örgütlenmeye başlamış ve siyasi partiler kurulmuştur. Halkın isteği ve mücadelesi ile beraber yeni bir siyasi söylem meydana gelmiştir. Bunu söylemin eyleme geçmesi ile birlikte, bölgenin diğer iki önemli ülkesi Tanganyika ve Kenya ile beraber Uganda da Britanya'dan bağımsızlığını kazanmıştır. Böylece Doğu Afrika'da Tanzanya, Uganda ve Kenya bağımsız ülkeler olarak sahneye çıkmış ve bölgedeki İngiliz sömürgesi resmi anlamda ortadan kalkmıştır. 9 Ekim 1962 tarihinde bağımsız olan Uganda'nın ilk devlet başkanı da, Buganda Kralı olan Frederick Mutesa olmuştur. Kurulan hükümetin başına da Milton Obote seçilmiştir.

Obote'nin sosyalizmi Uganda'ya refah getirmemiştir. Üstelik millileştirme sonrası bölgede yatırımı olan diğer ülkeler de Uganda'dan çekilmiştir. Obote'nin başlattığı projelerin çoğu maddi yetersizlikler sebebiyle tamamlanamamıştır. İlerleyen süreçte çok güvendiği ordu da Obote karşıtı bir konum alarak darbe yoluyla iktidara el koymayı seçmiştir. 25 Ocak 1971'de Idi Amin liderliğindeki ordu, Obote ülke dışındayken yönetimi ele geçirmiştir. Yakın dost olan Obote ve Amin'in arası darbeden önceki dönemde oldukça açılmış hatta

Obote, Amin'i bir hafta boyunca ev hapsinde tutmuştur (Lofchie, 1972: 33). Darbenin nedenlerine yönelik ortaya atılan pek çok iddia bulunmaktadır. Bunlardan en fazla konuşulana ise Uganda'nın sosyalist iktidarının bölgede Sudan ve Mısır gibi ülkelerle ittifak yapma ihtimali ve bunun İsrail, İngiltere, ABD gibi ülkeleri tedirgin etmesidir. Darbeden sonra Amin'in liderliğini ilk tanıyan iki ülke İsrail ve İngiltere olmuştur. 2018 yılında ortaya çıkan belgelere göre, İngiltere Amin'in Commonwealth üyeliğinden ayrılma tehdidine karşı Uganda'ya 1972-1975 dönemlerini kapsayacak şekilde on milyon sterlin değerinde destek sözü vermiş, ayrıca askeri eğitime yönelik olarak da uzman bir ekibi Uganda'ya göndermeye karar vermiştir (Curtis, 2018: 20). Batı ittifakına olumlu sinyaller yollayan Amin hükümetinin ilk bütçesinde de hatırı sayılır miktarda Uluslararası Para Fonu desteği olmuştur. The Times'da darbenin ardından çıkan "General Amin'e Bol Şans" başlığı başını İngiltere'nin çektiği Batı bloğunun tutumunu göstermektedir (Mwakikagile, 2010: 315).

Idi Amin'in darbeden sonra ülkenin yeni lideri olması ve kurduğu devletlerarası ilişkiler bugün hala tartışılır durumdadır. Ülkenin kötüye giden ekonomisine çözüm bulmak için uygulamaya koyduğu emperyalistlere karşı ekonomik savaş politikasının namlusunu başta Hintler olmak üzere, Asyalılara yöneltmiştir. Asya kökenlilerin ülkede yerel düzeydeki ticarete etkinliği ve sonrasında yerel düzeyin uluslararası ticareti de kapsamaması Amin'i rahatsız etmiştir. 12 Ekim 1971'de yapılan nüfus sayımı sonrasında Asyalıların bir kısmı ülkeyi terk etmek zorunda kalmışlardır (Adams, 1974: 190). Bu bağlamda pek çok esnaf ve tacir ülkedeki işlerini bitirmek zorunda kalmıştır. Amin'in Asyalılara karşı uyguladığı baskı, Obote'nin döneminde başlatılan milliyetçi politikalara benzemektedir. Asyalıların ülkeden gidişi, uluslararası arenada Uganda'ya duyulan güveni azaltmış ve ülke ekonomisi daha kötüye doğru gitmiştir.

Afro-Asyalılar ve Asya Etkisi

Uganda'nın ekonomik dönüşümünde Asyalıların rolü üç farklı dönemde incelenebilir. Bunlardan ilki, bağımsızlık yılı olan 1962 ile Asyalıların ülkeden gönderildiği 1972 arası dönem, ikincisi 1981-1999 arası dönem ve üçüncüsü de 2000 yılı sonrasındaki dönemdir. İlkinde Asyalıların ellerindeki tüm varlığın devlet tarafından alınarak ülkeden gönderilmeleri söz konusuysen, seksenlerin sonunda bu sürecin tersine döndüğü görülmektedir. İki binler sonrası ise çeşitli teşviklerle hepsinin yeniden Uganda'ya davet edilme sürecidir.

Meselenin özüne inmek için tarihte biraz daha geri gitmek ve Uganda'daki küçük Asya ekonomisini tahlil etmek gerekmektedir. Bu tahlil de yine üç farklı süreçte yapılabilir. Bunlardan ilki, İngiliz sömürgeci döneminde Uganda'daki Hintlerin şehirlerdeki ticarete son derece etkin olduğu dönemdir. İkinci dönem, sömürgecilerin ülkeden ayrılması ve sonrasındaki süreç olarak tanımlanabilir ve üçüncü dönem ise, doksanlar sonrasında Hindistan'dan gelen işgücü, kapital ve yatırımların artmasıdır (Huntle, 2018: 287).

Sömürge dönemindeki ekonomik yapıya baktığımızda Asyalıların içerisinde bulunduğu alanların İngilizler tarafından kabul gördüğü anlaşılmaktadır. Asyalıların ticari faaliyetlerde etkin rol alması ve sonucunda Ugandalıların ticaret dışında tutulması düşüncesi sömürge yönetimi için önemlidir (Mamdani, 1976: 71). Diğer sömürge ülkelerinde olduğu gibi hedef, Afrikalıların yalnızca tarımsal faaliyetlerle sınırlı tutulmasıdır.

Tarımla sınırlandırılmaması ve özellikle ticari alanda aktif olmaları, yerlileri sömürgeye karşı koyabilecek özgüvene ve yeteneğe ulaştırabilirdi. Bu durum aynı zamanda yerli burjuvanın ortaya çıkma olasılığının önüne geçmiş ve Asyalıların etkin rolü onlara küçük bir burjuva sınıfı olma fırsatı vermiştir.

Bağımsızlık sonrasında Uganda'daki "move to the left" nosyonu baskın bir şekilde tüm politikalarda etkisini göstermiştir. Milton Obote'nin başkanlık dönemi ile başlayan bu hareket, ülkede farklı gruplar arasında çeşitli krizlere de neden olmuştur. 1968-1971 yılları arasındaki bu sosyalizm hareketi, katı bir devletleştirmeyi de beraberinde getirmiştir. Ekonomik gücün Asyalılardan Afrikalılara, aynı zamanda zengin Afrikalılardan fakir Afrikalılara geçişi meselesi 1971 yılında Idi Amin tarafından yapılan darbeyle daha farklı bir boyuta taşınmıştır. Sosyalizme doğru olan hareket durdurulmuş ve liberal ekonomi politikalarının tercih edileceği açıklanmıştır. Amin'in en kritik hamlelerinden biri, ülkedeki Asyalı ve Avrupalılara karşı başlattığı ekonomik "savaş"tır. 4 Ağustos 1972'deki bir kararname ile Amin, ülkedeki elli bin Asyalının (İngiliz pasaportlular) ülkeden ayrılmasını istemiştir. Sonrasında kapsam genişletilerek Uganda vatandaşlığı sahibi olmayan altmış bin Asyalıya ülkeden ayrılmaları için doksan gün müddet tanınmıştır (BBC, 1972). 1969 yılında Uganda'daki Asyalı nüfusun yaklaşık yetmiş beş bin olduğu düşünülmektedir (Read, 1975).

Pek çok Afrika ülkesinde olduğu gibi, Uganda'nın da bağımsızlık sonrası iktidarlarının darbeler tarafından belirlendiğini atlamamak gerekir. Bu bağlamda seksenlerde başlayan liberal politikalar ve özellikle Amin sonrasındaki dış yardımlarla beraber ülkedeki Asyalı karşıtı politikanın da değiştiğini söylemek mümkündür. Obote'nin ikinci kez göreve gelmesiyle beraber Asyalıların Uganda'ya ilk dönüşleri de başlamıştır. Doksanların ortasında Başkan Museveni'nin yurtdışında yaşanan ve daha önce Uganda'da yaşamış Asyalıları ülkeye davet etmesi dönüşleri hızlandırmıştır. Farklı ülkelerden gelen Asyalıların geldikleri ülkelerin (İngiltere, Kanada, ABD) pasaportlarına sahip olmaları Uganda'ya gelip gidişlerini kolaylaştırırken yeni iş fırsatlarını da beraberinde getirmektedir.

Son dönemde Güney Asya'dan Uganda'ya olan göçün geçmişten daha farklı olduğunu görmekteyiz. Ülke ile eskiden bir bağı olmayan, yani daha önce akrabaları veya tanıdıkları Uganda'ya yerleşmiş Asyalılardan farklı olarak, herhangi bir geçmiş bağı olmaksızın göç eden pek çok kişi bulunmaktadır. Bunların çoğunluğu ülkede uzun süreli kalmayı planlarken, daha az bir kısmı da başka bir yere göç için duraklama noktası olarak görmektedir. Hindistan, Pakistan, Bangladeş, Sri Lanka gibi ülkelere gelen göçmenler çoğunlukla turist vizesi ile gelen bekâr erkeklerden oluşmaktadır. Bu göçmenlerin ülkede gerekli şartları sağlayarak uyum sağlaması ve uzun süreli kalmaya karar vermesi halinde vize statülerini değiştirerek eşlerini de yanlarına aldıkları görülmektedir. Böylece bu yeni göçmenlerin çocukları Uganda'da doğmakta, büyümekte, eğitim almakta ve ülkedeki "yeni Güney Asya şehir burjuvası"na katılmaktadırlar.

Ülkede giderek artan Asyalı nüfusu ve özellikle Hint göçü, devletler arasındaki ilişkileri de etkilemektedir. Hindistan ile Uganda arasındaki ilişki hem ekonomik hem de kültürel anlamda giderek gelişmekte ve Hint diasporasının etkinliği artmaktadır. Çoğunlukla Kampala ve Jinja'da yerleşik olan Hintlerin sayısının yaklaşık otuz bin olduğu düşünülmektedir. Yarıdan fazlası Hindistan pasaportu sahibi olmakla beraber geri kalanı

Uganda, Birleşik Krallık ve Kanada pasaportu taşımaktadır. Hindistan her yıl Ugandalı öğrencilere burs sağlamakta, askeri anlamda eğitimler düzenlenmekte, ticaret ve yatırım alanlarında işbirliği devam etmektedir. Hindistan aynı zamanda Uganda'nın ikinci en büyük yatırımcısı konumundadır.

Sömürge dönemi ile bugüne bakıldığında, Afro-Asyalıların iki önemli dönüşümde etkili olduğunu söylenebilir. Bunlardan ilki, İngilizlerin lokal olmayan bir elit oluşturma çabası kapsamında bölgedeki şehirlerin ticaretini ayakta tutmaları, diğeri ise bağımsızlık sonrasında, anti-Asya politikasının sona ermesi ve yeni yerleşimlerle beraber dış yatırımların Uganda'ya çekilmesindeki yerleridir. Ticari bağlantıların ve yatırımların olumlu yönünün yanında iş gücü etkisi, yer yer olumsuz bir etki yapabilmektedir. Tüm etkiler değerlendirildiğinde Uganda'nın dönüşümünde Afro-Asyalıların ve sonradan yerleşik hale gelenlerin etkisi büyüktür. Bununla beraber Çin gibi daha kısa ve orta vadeli bazı yerleşimlerin uzun vadeli etkisinin nasıl olacağı yönündeki kaygılar sürmektedir.

– BBC. (1972, Ağustos 7). 1972: Asians given 90 days to leave Uganda. BBC World: http://news.bbc.co.uk/onthisday/hi/dates/stories/august/7/newsid_2492000/2492333.stm adresinden alındı

– Huntle, A. K. (2018). African Asians and South Asians in neoliberal Uganda: culture, history and political economy. J. Wiegratz, G. Martinello, & E. Greco içinde, *The Dynamics of Neoliberal Transformation* (s. 285-301). London: Zed Books.

– Lubega, H. (2016, Ocak 25). When Churchill visited Uganda. Daily Monitor: <https://www.monitor.co.ug/Magazines/PeoplePower/When-Churchill-visited-Uganda/689844-2600754-mm2thhz/index.html> adresinden alındı

– Mamdani, M. (1976). *Politics and Class Formation in Uganda*. London: Review Press.

– Read, J. (1975). Some legal aspects of the expulsion. M. Twaddle içinde, *Expulsion of Minority: Essay on Uganda Asians* (s. 193-209). London: Athlone.